

En slave i Nyborg Fæstning

Af Kai Alsing

Den 22. august 1798 blev en skelsættende dag for den 44-årige privilegerede kromand og smed i Vester Åby, Hans Friedrich Conrad Rasmussen. Han kom i klammeri og efterfølgende slagsmål med nogle fremmede musikantersvende. Den efterfølgende nat ved midnat skød han tre personer, som passerede uden for hans hus. Om det var de samme musikantersvende, melder historien ikke noget om. Den ene blev alvorligt såret, og Conrad Rasmussen, som han blev kaldt, blev indsat i Faaborg arrest.

Hvem var han så denne voldelige smed? At dømme efter de personer, der har stået fadder ved hans børns dåb, har han været en ganske velanskrevet mand.¹

Det gør det kun mere spændende at finde et motiv til ugerningen. Det første spor er at finde i Fyens Stiftstidende for 1798. Her indrykker Conrad Rasmussen en efterlysning af sin kone den 9. juni, den 13. juni, den 29. juni, og den 6. juli 1798, umiddelbart før skudepisoden. Efterlysningerne er enslydende, og af dem fremgår det, at hans kone Anne Kirstine Larsdatter har forladt hjemmet an-

den juledag 1797. Deres seks børn var da mellem 11 og 19 år.

Når hun har været i hjemmet, har han ikke selv været hjemme, og så har hun været i selskab med nogle »andre Fruentimmer som vare hendes Bekiendtere og Tilhængere«, og sammen har de drukket hans kaffe og brændevin. Han tegner et billede af hende, der mere end antyder, at hun er af slet karakter. Conrad Rasmussen beder desuden alle, der måtte møde hende, om de »vilde anholde hende og bringe hende til sit Hjem her i Vester-Aabye, for at efterleve de Pligter hun skylder hendes umyndige børn, hvorfor loves en passende Doceur; dette erindres, at hun ikke er forsynet med noget lovlig Pas«. Formuleringen vidner om et noget andet kvindesyn end nutidens. Det er åbenbart muligt at »anholde« hende og bringe hende hjem mod hendes vilje, så hun kan opfylde sine pligter, og så har hun ikke noget pas, selvom hun skulle være set på den anden side Odense.

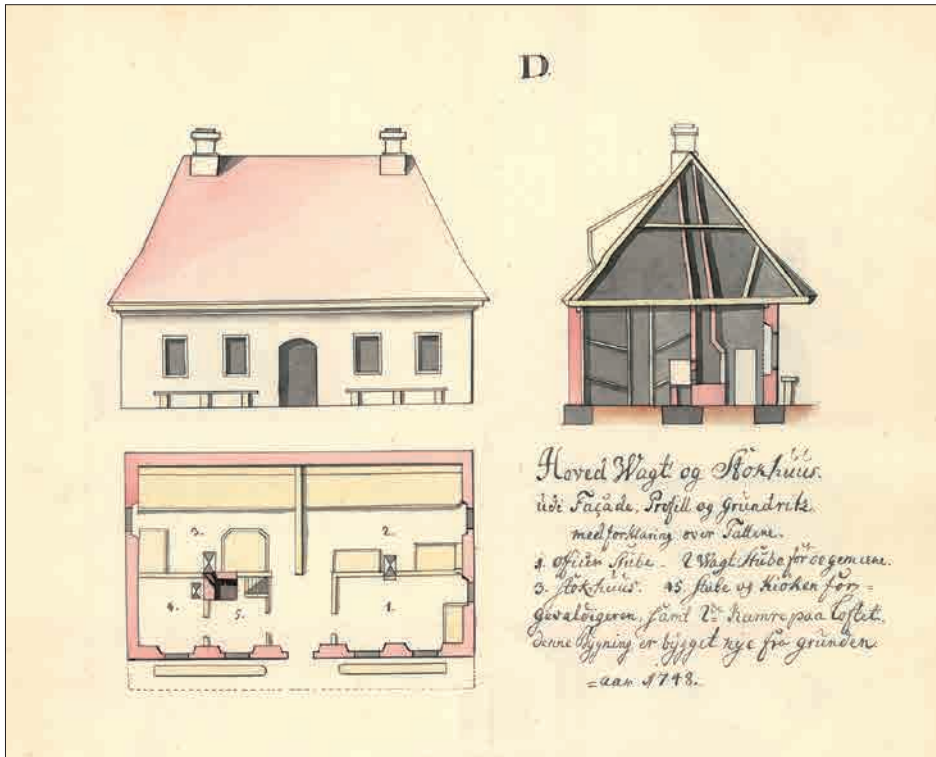
Conrad Rasmussen har nu ikke været meget bedre selv. For den 28. februar 1799 får han et barn med Cicilia Hansdatter. Det betyder, at

barnet netop må være undfanget meget tæt på, eller i, den periode, hvor han havde sin efterlysning i avisen.

Anne Kirstine Larsdatter svarer den 27. juni 1798, at hun kun har foragt til overs for »hans ondskabsfulde Udladelser«. Ved den senere retssag siger Anne Kirstine Larsdatter også, at hun er bange for sin voldelige ægtemand. Situationen i smedehjemmet har tilsyneladende været helt uholdbar, og ægtefællerne har begge haft et heftigt temperament. Parret bliver skilt den 27. juli 1798, en måned efter den sidste efterlysning i Fyens Stiftstidende.

Den første dom over Conrad Rasmussen faldt ved underretten den 27. oktober 1798, og i følge den var han »pligtig at arbejde i Jern i Københavns Fæstning på livstid«. Desuden skulle han »betale i Bøder til Niels Larsen .. 9 Lod Sølv eller 13 Rd. 3 M, til hver af de 2de andre .. 3 Lod Sølv eller 4 Rd, 3 M, samt desforuden til hver af de trede især deres Badskærerløn og Kost efter billig Regning...«.

Dommen blev afsagt af dr. juris Hans Jørgen Troiel, hvis broder havde stået fadder ved Conrad Rasmussens søns dåb i 1783. Det skulle dog ikke komme til at gå helt så galt, for

Figur 1. Hovedvagt og Stokhuset (Kilde: <http://beta.samlinger.natmus.dk>)

den 30. november 1798 blev der ført nye vidner, og sagen endte for Højesteret.

Den endelige dom faldt den 31. juli 1799, og den lød på seks år som slave i jern i Nyborg Fæstning. Samme år gik Conrad Rasmussen fallit.

Conrad Rasmussen begik sin forbrydelse i en brydningstid. Det var midt under Napoleonskrigene (1792 til 1814). Det var også i de år, der opstod en langsomt gryende humanitær holdning til slaveri.

Slaverne

I fæstningsbyerne var der stokhuse, hvor de fanger, der var idømt slaveri, var indsat. I Nyborg var det første stokhus blevet oprettet under Christian IV i 1646.

Slaveri forbinder vi mest med slaveriet i Vestindien, og det, mener vi umiddelbart, var en helt anden sag. De to former for slaveri var imidlertid i begyndelsen tæt forbundne. Dansk Vestindisk Kompagni havde det privilegium, at det kunne udnytte livstidsdømte slaver fra de danske stokhuse i perioder, hvor det var svært at få afrikanske slaver nok. Det privilegium ønskede Dansk Vestindisk Kompagni dog ikke at benytte sig af efter 1700, fordi et oprør på et skib med danske slaver på vej til Vestindien kostede kompagniet dyrt.²

Med oplysningstiden skiftede menneskesynet, og slavetransporten over

Figur 2. Forordningen om negerhandelen.
(Kilde: <http://beta.samlinger.natmus.dk>)

Atlanten på danske skibe blev afskaffet ved en kongelig forordning den 16. marts 1792, og Danmark blev således det første land, der forbød handel med slaver – ikke selve slaveriet. Det er der imidlertid ingen grund til at være stolte af, for forordningen var økonomisk motiveret og skulle først træde i kraft i 1803, og indtil da var transporterne til Dansk Vestindien støttet økonomisk af den danske stat. Forordningen siger direkte, at formålet med udsættelse ikke var at afskaffe slaveriet, men »at gøre det fordeelagtigt for Vore Vestindiske Øer at undvære Indkiøb af nye Negre, naar Plantagerne engang ere blevne forsynede med tilstrækkeligt Antal i det for For-

merelsen fornødne Forhold.« Derfor blev indførelsen af især kvindelige slaver støttet med skattelettelse i 10 år frem til 1803.³

Konsekvensen var også en stærkt øget slavehandel frem til 1803.⁴

Så da Conrad Rasmussen startede sine år som slave, var der stadig statsstøttet slaveri i kolonierne. Først i 1852 kom det mere humanistiske menneskesyn også til at omfatte slaverne i stokhuset, som blev nedlagt, og de indsatte slaver blev overført til almindelige fængsler som almindelige fanger.

Da Conrad Rasmussen blev indsat i stokhuset, lå det i Stendamsgade for enden af Torvet lige ved Slotsøen, og stokhuset husede samtidig

hovedvagten. Folketællingen 1801 fortæller, at der var 22 slaver i stokhuset. De 14 af dem sad på livstid, og den mindste straf var tre år. Forbrydelserne kunne strække sig fra de helt grove som mord, vold og falskmønteri til betleri.

Det havde været interessant at finde en egentlig slaverulle for Nyborg Fæstning, men det har ikke været muligt. Der findes imidlertid én hos Slægtshistorisk Forening for Viborg og Omegn.⁵ Det er ikke så vigtigt, hvor slaverullen stammer fra, for slaverne blev ofte flyttet rundt mellem fæstninger med stokhuse, og de havde sjældent lokal tilknytning. Det vigtige er beskrivelsen af slavernes situation.

Figur 3. Kommandantgården. Ved siden af denne ca. mellem bilen og den hvide bæk lå Stokhuset. Nyborg Lokalhitoriske Arkiv.

En af de ting, der fremgår, er det vigtige skel mellem ærlige og uærlige slaver. Betegnelsen har ikke noget med slavens sanddrøhed at gøre. Det var en betegnelse for, om fangen var blevet fradømt sin ære og værdighed og dermed tab af borgerlige rettigheder. Når en fange skulle gøres uærlig, foregik det ved en slags rituel piskning, en kagstrygning. Som det

fremgår af slaverullen fra Viborg, kunne en slave godt få sin ære tilbage. De slaver, der sad på livstid, var dømt uærlige. Benådning kunne kun finde sted, hvis slaven var ærlig. I slaverullen fra Viborg kan man om slaven Christen Andersen læse, at han blev ærliggjort 16.1.1833. Han nåede dog aldrig at blive benådet. Benådning kunne først finde sted

Navn/nummer	Livshistorie	Forbrydelse	Straf	Andet
Jens Christophersen 25	Hospitalsmedlem ugift Hospitalsmedlem	Voldtægt mod et barn på 11 år	Livstid	Indsat i Nyborg i slutn. af 1815
Christen Andersen 862/75	Husmand Gift Signalement mangler	Indbrud	Livstid Streng bevogtning	Uærlig. Anbefales til ærlig i 1830, 1831, 1832. 26. nov 1832 skrev Christen Andersens kone til kongen og bad om benådning. Mange opl. der. Ærliggjort 16.1.1833, flere gange indstillet til benådning, sidst i juni 1839. Død 31.7.1840
Carl Erdmand Arentzen	Løsladt slave Ugift	Tyveri	Livstid	Halshugget 5.5.1825 21.4.1821 til Citadellet 10.11.1822 tilbage til?
Anders Hansen af Søndersted, 98/891	Husmand, gift, 1 dr, 1 pi	Indbrud og tyveri	Livstid	Kagstrøgen. Ærlig 7.8.1833
Søren Andersen Roum 343/875	Tjenestekarl 2. g ind som frigiven slave. Ugift Signalement mangler	Indbrud og tyveri	Livstid 1833: Streng bevogtning	Fritaget for kagstrygning v kgl res. Deserteret 5.8.1823. Samme dag indbragt. Afsendt til Rendsborg 18.4.1824. Undveg 11.9.1833, indbragt 22.10.1833. 19.12.1833 overgivet til Raspehuset (samme dag som kagstrygning)
August Friederich Ferdinand Stiernberg 112 uærlig	Løsladt forbedringshusfange, dugmager, ugift	Indbrud og tyveri	Livstid	Henrettet 14.1.1830 Undveg 5.1.1827, indbragt 11. jan s.a. 15.8.1827 til Citadellet. 31.7.1829 tilbage til Stokhuset.

Figur 4. Slaverulle fra Viborg. Ikke alle felter er medtaget.

seks måneder efter ærliggørelsen, som blev givet ved en kongelig resolution. Straffene var generelt hårde målt med vore dages straffe. Straffen for indbrud var typisk, som i Christen Andersens tilfælde, livstid.

Slaverne, der arbejdede i jern, havde en smedet jernbøjle omkring vristen og en kæde derfra til håndleddet, så de var i stand til at arbejde. Men da de bar fangedragter⁶, og kæderne raslede, var det ikke let at flygte. Befolkningen fik desuden en dusør for at pågribe en undvegen slave.

I Nyborg lå der en »slavesmed« i Mellemgade 19 og 21. Her kunne man indtil 1980'erne se de ringe i væggen, som slaverne blev lænket til, når de skulle lægges i jern. Der skal også have ligget en slavesmed i baggården til Korsgade 10.

Stokhuset var omgivet af et lavt palisadehegn, og udenfor stod der en træhest og en »justitspæl«. Slaverne kunne stå og hilse på de forbipasserende borgere, så der var ikke tale om fængsel, som vi forstår det i dag, og der var slet ikke tale om nogen form for rehabilitering. De »ærlige« slaver kom på arbejde uden for palisadehegnet, dels på fæstningsarbejde og dels som daglejere hos befolkningen. I så fald kunne de sættes til alt forefaldende arbejde, og toldinspektøren og kommandanten brugte slaver som tjenestefolk.

Da Conrad Rasmussen kom til Nyborg i 1799, var der fuld gang i genopbygningen af byen efter den

store brand i 1797, og det er nærliggende at tro, at han har deltaget i den. Under indtryk af Slaget på Reden i 1801 og truslen fra den engelske flåde blev Nyborgs volde samtidig kraftigt forstærket.⁷ Slaverne har helt sikkert deltaget i arbejdet her, for alt fæstningsarbejde var deres hovedopgave. At det skulle respekteres, ses af en konflikt i 1745, da Magistraten ønskede at benytte slaverne til at renholde byens gader. Så indløb der en klage til kongen over, at »Garnisonen besværedes af Urenlighed«, fordi magistraten ikke ville bekoste at holde gaderne rene, og garnisonen ikke kunne undvære slaver til det arbejde, fordi der i »Stokhuset kun vare 22 slaver, af hvilke daglig maatte anvendes 12 ved Muddermøllen⁸ i Havnen, og 6-8 laa syge..⁹ Her fik garnisonen medhold.

Slaverne var kendte i byen, og ifølge Henning Henningsen ret populære.¹⁰ Men det var alligevel et særdeles hårdt liv at være slave. Enhver forseelse blev straffet hårdt. Der kunne være tale om 27 slag med en tamp eller i grove tilfælde med en »nihalet kat«. Det kunne også omfatte klipning af ører, brændemærkning eller henrettelse.

Én henrettelse påkalder sig især opmærksomhed. En slave havde angrebet en medfange med en kniv, og han skulle derfor henrettes. På henrettelsesdagen kunne kommandanten imidlertid ikke være til stede, men da den dødsdømte mente, at

kommandanten havde udvist ham så megen godhed i den tid, han var slave, syntes han, at det var passende, hvis henrettelsen blev fremskyndet en dag, så kommandanten kunne få den fornøjelse med. Han har kunnet føle sig sikker på, at der ikke kom en benådning om morgenen på den fastsatte henrettelsesdag, da han ikke var gjort ærlig.

Da Conrad Rasmussen sad i jern i Nyborg Fæstning, boede Nyborgs sidste skarpretter, Christian Røsel, i Nørregade. Han var skarpretter for Nyborg og Tranekær Amter. Christian Røsel var på det tidspunkt en gammel mand, og Henning Henningsen nævner, at man benyttede skarpretteren i Odense. Henrettelserne foregik i Stjerneskanen, og byens befolkning kunne følge med fra volden. Man mente, at det havde en opdragende virkning at lade børnene se med.

Slaverne kunne godt få en beskedent løn for deres arbejde, og ved at udstille tingene på palisaden havde de mulighed for at sælge de ting, de kunne fremstille. Men indtjeningen var beskedent, begrænset til penge til snus eller andre småfornödenheder.

I 1804 bliver Conrad Rasmussen benådet i anledning af Christian VII's fødselsdag. Det fremgår ikke af benådningen, om han på en eller anden måde har gjort sig fortjent til den.

Her begynder det første af en lang række af uforklarlige spørgsmål at

melde sig. Conrad Rasmussen var som nævnt gået fallit, og indkomsten ved slavearbejdet har været meget beskedent. Alligevel er han i stand til at åbne kroen igen ved sin løsladelse i 1804. Det ser ud som om, hans tidligere kone Anne Kirstine Larsdatter driver kroen videre i hans fravær, idet der i folketællingen for 1801 står om hende, at hun driver kro og smedje. Hun beder også om lov til at få udleveret noget byg og rug, som tilhørte boet, fordi hun mangler dette til brød og øl. På det tidspunkt var boet tilsyneladende ikke gjort endeligt op.

Hvis vi ser på, hvordan det er gået børnene siden Conrad Rasmussens fængsling, er der flere overraskende forhold. Folketællingen for 1801 er fuldt digitaliseret for hele landet, men alligevel er det ikke muligt at finde mange af børnene.

1. Valborg Kirstine Conradsdatter er blevet gift med en gartner og senere forpagter omkring år 1800. Hvor hun opholdt sig i 1801 er uvist.
2. Lars Friederich Conradsen var i 1801 »Inspecteurens Fuldmægtig« på Sankt Hans Hospital i en alder af 22 år. Senere bliver han selv inspektør og tiendekommisær. En betroet mand med en fin karriere.
3. Agnete Conradsdatter (18 år i 1801) er ikke at finde i 1801. Hun dukker senere op som jor-

demoder i Ollerup. Hun blev gift med den lokale smed Hans Rasmussen Alsing.

4. Johannes Just Conradsen, født 24.9.1783, kom som 12-årig i lære hos en købmand i Fåborg. Det var før faderens dom. Det fremgår af opgørelsen af boet, at Johannes Just bor hos skolelærer Schmidt. Det er enten Christian August Schmidt, der har pensionister boende, eller Georg Philip Schmidt, men det er ikke så afgørende hvem af dem, der er tale om, for de arbejdede begge for skolerne i Brahetrolleborg. Mere herom senere. Derefter fik han lidt mere skolegang og kom i 1801 i bogbinderlære i Odense. Her lærte han at gravere bogbinderstempler. I 1803 kom

han i lære hos medaljøren P. Gianelli og besøgte samtidig kunstakademiet, hvor han 1810 vandt den lille sølvmedalje. Han var stempelskærer ved Mønten i Kbh. 1810-13 og 1823-41, hofmedaljør 1813. Blandt de henvend 12 medaljer, han har udført, kan nævnes dem over kongens helbredelse, prins Frederiks (VII) bryllup, For ædel Daad og For druknedes Redning. Han startede altså sin flotte karriere som 18-årig, mens faderen stadig sad i Nyborg.¹¹

5. Rasmus Conradsen, født 28.4.-1785, kan ikke findes i 1801. Han nævnes som ejer af Sletterødgård (udskilt fra Billesbølle hovedgård) omkring 1814.¹² Rasmus Conradsen blev gift med datteren

Figur 5. Rasmus Conradsens pengeseddel (www.danskemoent.dk)

fra Hønneruplund den 7. april 1811. Den førstefødte blev døbt Friederich efter slaven Hans Friederich Conrad Rasmussen. Rasmus Conradsen ejede eller forpagtede flere gårde, før han i 1830 blev ejer af Nørlund, Torstedlund og Albæk godser i Himmerland. Her grundlagde han Conradsminde glasværk, også det opkaldt efter faderen. Udnævnt til krigsråd. Slavens søn, godsejeren, holdt ikke slaver, men han forstod at presse lidt ekstra profit ud af sine ansatte. Således trykte han sine egne pengesedler, som kun kunne bruges på godset. Han kunne på den måde være mere sikker på at tjene ikke kun på deres arbejde, men også på deres forbrug.

6. Den yngste søn Hans Jacob Conradsen gik i skole ved folketællingen 1801 som 14-årig, og han boede da hos sin moder i Vester Åby. Hverken hun¹³ eller Conrad Rasmussen i Nyborg Fæstning har kunnet betale for hans skolegang. Han læste endda til lærer på Brahetrolleborg Seminarium, mens Conrad Rasmussen sad i Nyborg. Forklaringen på hans og broderen Johannes' skolegang skal søges i en ny tendens i tiden. Grev Johan Ludvig Reventlow på Brahetrolleborg havde oprettet en række skoler i pagt med tidens tanker om undervisning

for almuen. Han oprettede således også Brahetrolleborg Seminarium i 1794, og i 1797 stod bygningerne klar. Der var også en kostafdeling kaldet filantropiet. Men selvom Hans Jacob Conradsen og broderen Johannes blev hjulpet frem af Johan Ludvig Reventlows skoler, må der have været nogen, der så de to drenges evner og derfor hjalp dem i gang.

Når man ser på de seks børns karrierer, er det slående, hvor godt de klarer sig til trods for faderens misgerning. Især de yngste børn går det godt. Børnene bærer tilsyneladende ikke nag. De opkaldte flere af deres børn efter faderen, og Rasmus Conradsen opkalder endda sit glasværk efter ham. Det har indtil nu ikke været muligt at opklare, om der har været nogen, der har hjulpet børnene på vej.

Efter benådningen bliver Conrad Rasmussen atter kromand i Vester Åby. Hvordan det kan lade sig gøre, er meget overraskende. Han har ikke haft nogen nævneværdig indkomst i Nyborg, og han gik desuden fallit i 1799. Han bliver gift med Cicilia Hansdatter, og deres søn, Martin Conradsen, blev den første kromand i den nyopførte kro i Korinth.

Hans Friederich Conrad Rasmussen døde i 1810 som kromand i Vester Åby.

Kilder (udover de i noterne nævnte):

Kr. G. Konradsen: Familietavle over familien Conradsen, 1956
 Holstenshuus Godsarkiv
 Dansk Demografisk Database
 Arkivalieronline

Noter

- ¹ Eksempelvis Byfoged i Faaborg Peder Kofoed Troiel, Skovridder Møllers hustru fra Brahetrolleborg, Hr Erichsen af Lindevads mølle, Controleur Brandt af Faaborg, Inspektør Hansen på Holstenshuus, Landmaaler Smith af Faaborg, Hr Smaltz af Faaborg (gift med Troiels søster).
- ² Johan Heinsen: *Det første fængsel*, Aarhus Universitetsforlag, 2018.
- ³ <https://natmus.dk/digitale-samlinger/> fil id. 66716
- ⁴ danmarkshistorien.dk
- ⁵ Der eksisterer også slaveruller for Københavns Fæstning, men en søgning i Daisy efter slaveruller for Nyborg Fæstning giver ikke resultat.
- ⁶ Oberstløjtnant Charles S. H. Nielsen om slavernes beklædning:
 »En beretning fra 1781 oplyser, at fangerne var klædt i en brun trøje med røde ærmer, og at også benklæderne var i to farver. I 1794 sker der den forandring, at benklæderne nu laves af helt ensfarvet klæde; det samme kan måske også have været tilfældet med trøjen, selv om denne ikke omtales. Forandringen bibeholdes dog ikke; thi i 1819 omtales fangedragten at være lavet af rødt og gråt »slaveklæde«. I 1821 sker der endelig den forandring, at det røde klæde ombyttes med mørkebrunt. Dette skete, fordi det mørkebrune klæde var billigere, samt fordi »rødt var armeens hovedkulør og derfor ikke burde anvendes til slaver.
 Dersom man til påklædningen også vil medregne »jernene«, så omfattede disse blandt andet jernlivbånd (med lås), fangekæder med »ben- og håndskiller« til fod- og håndbøjler, lårskiner, halsjern m. m. – Da der i Nyborg i 1739 afleveredes 30 fanger fra Bremerholm til Nyborg Fæstning, kvitteredes der samtidig for lige så mange livbånd og fodbøjler«. Artikel udgivet i forbindelse med Nyborg Lokalhistoriske Arkivs første udstilling 18.-25. juli 1978.
- ⁷ Bjørn Westerbeek Dahl: *Vor kongelige fæstning Nyborg*. Nyborg Lokalhistoriske Forlag, 1995.
- ⁸ Se *Nyborg før og nu* 2008, s. 85.
- ⁹ F. E. Crones byhistorie ca. 1886. Afskrift på Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.
- ¹⁰ Henning Henningsen: *Nyborg da voldene stod*, 1981.
- ¹¹ Kilde og yderligere oplysning: <http://www.gravsted.dk/person.php?navn=johannesconradsen>
- ¹² <http://fjelsted-harndrup.dk/foreninger-og-klubber-i-fjelsted-harndrup/fjelsted-borgerforening-2/historie/sletterodgard/>
- ¹³ I et brev af 20. september 1800 klager hun over, at hun ikke har rug og byg nok til brød og øl.